

УДК 330.1:631.15:631.115.8

Старинець О.Г.*доктор економічних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті наведено теоретичне узагальнення існуючих методів діагностики ефективності антикризового управління аграрними підприємствами. Обґрунтовано доцільність оцінювання фінансового стану підприємства з використанням комплексного методу та систематизованої автором матриці коефіцієнтів. Запропоновано ієрархічну систему факторів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, яка дозволяє визначити критерії ідентифікації економічного стану підприємства аграрного типу. Доведено методологічну потребу у додатковому аналізі дієвості методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, які суттєво залежать від якості та своєчасності оцінювання адаптаційних можливостей агробізнесу щодо трансформації внутрішнього та міжнародного економічного простору.

Ключові слова: індикатори, методи діагностики, інтегральний показник, антикризового управління, сільськогосподарське підприємство.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ УРОВНЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Старинець О.Г.

В статье приведено теоретическое обобщение существующих методов диагностики эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями. Обоснована целесообразность оценки финансового состояния предприятия с использованием комплексного метода и систематизированной автором матрицы

коэффициентов. Предложена иерархическая система факторов диагностики уровня эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями, которая позволяет определить критерии идентификации экономического состояния предприятия аграрного типа. Доказано методологическую потребность в дополнительном анализе действенности методов диагностики уровня эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями, существенно зависит от качества и своевременности оценки адаптационных возможностей агробизнеса по трансформации внутреннего и международного экономического пространства.

Ключевые слова: индикаторы, методы диагностики, интегральный показатель, антикризисного управления, сельскохозяйственное предприятие.

MODERN METHODS IN THE DIAGNOSTICS OF EFFICIENCY LEVEL OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT BY AGRARIAN ENTERPRISES

Starynets Oleksandr

This paper introduces a theoretical generalization of the existing methods of diagnosing the effectiveness of crisis management of agricultural enterprises. The expediency of assessing the financial condition of the company using the complex method and the matrix of coefficients systematized by the author is substantiated. A hierarchical system of factors for diagnosing the level of effectiveness of crisis management of agricultural enterprises has been proposed, which makes it possible to determine the criteria for identifying the economic condition of an enterprise of an agricultural type. The research introduces that the crisis situation of agrarian enterprises needs to be analyzed and evaluated on the basis of a system of representational, understandable, informatively significant absolute and relative indicators and indicators. The system of criteria for the effectiveness of crisis management should outline the level of quality, efficiency and timeliness of the solution of the problems of crisis management through the implementation of adequate anti-crisis measures and the restoration of the company's successful activities for compliance with certain criteria, critical contours and constraints. It proves the methodological need for additional analysis of the effectiveness of methods for diagnosing the level of effectiveness of crisis management by agrarian enterprises, essentially depends on the quality and timeliness of the assessment of the adaptive capacity of agribusiness to transform the domestic and international economic space. Taking into account the determined decisive methodological principles, the indicators of the effectiveness of crisis management of the enterprise must first of all be defined: the level of liquidity and solvency of the enterprise, the structure of its capital and financial resources, capital turnover and profitability of production.

Keywords: indicators, diagnostic methods, integral indicator, crisis management, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Тематика, пов'язана зі створенням ефективної системи оцінювання кризових явищ на аграрних підприємствах різних форм власності в умовах антикризового управління залишається актуальною вже багато років. Це пояснюється тим, що для точної діагностики рівня ефективності антикризового менеджера аграрного підприємства потрібно використовувати комбінацію різних видів аналізу. Зокрема, використання економічного аналізу є універсальним методом пізнання сутності соціально-економічних процесів і явищ на будь-якому типі виробництва. Цей метод передбачає використання економіко-математичних моделей і технологій для визначення залежності і взаємозв'язків в економічній системі підприємств аграрного типу, які мають специфічні особливості діяльності (сезонні, кліматичні, управлінські тощо).

Важливою складовою діагностики рівня ефективності антикризового управління підприємствами, які мають аграрне спрямування є визначення системи критеріїв ідентифікації конкретних причин, які призводять до кризової ситуації і збою в сільськогосподарській діяльності, що має досить важливе науково-практичне й методологічне значення для економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічної безпеки держави останніми роками активно досліджується багатьма вченими, такими як: Р. Акофф, Ю. Горбачук, Н. Кушнір (класифіковано методи діагностики та прогнозування розвитку корпорацій [1]), М. Берест [2] та М. Котляр [3] (окреслено теоретичне підґрунтя для оцінки фінансової стійкості підприємств та антикризового управління підприємствами), В. Коюда, Л. Лігоненко, Н. Любенко [4-6]

(окреслили системні проблеми антикризового управління підприємств в умовах глобалізації), В. Залізко [7] та Н. Славіна [8] (визначили особливості антикризового управління підприємствами сільськогосподарського профілю). Однак, ці ґрунтовні дослідження не повністю вивчають інноваційні способи діагностики ефективності антикризового управління аграрними підприємствами.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне узагальнення та наукове обґрунтування дієвих методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка кризових явищ на сільськогосподарських підприємствах є необхідною умовою для дієвого антикризового управління. Одним із сучасних методів оцінки рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами є комбінація мікро- та макроекономічного аналізу, що досліджує економічні явища і процеси на рівні окремих суб'єктів господарювання. При цьому виробничо-фінансова діяльність посідає центральне місце в системі управління підприємства. Організаційні, технологічні та технічні заходи не можна реалізувати до тих пір, поки не обґрунтовано економічної доцільності підприємства. Управлінські дії агропромисловців мають ґрунтуватися на математичних розрахунках і всебічному економічному аналізі. Рішення мають бути вмотивованими, науково обґрунтованими та оптимальними. Економічний аналіз передуватиме управлінським рішенням і діям, визначає їх та є основою наукового управління виробництвом, забезпечуючи його ефективність [2-4; 7].

Для сільськогосподарського виробництва характерним є сезонна робота, тому для діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами варто враховувати такі показники (табл. 1).

Отже, до сучасних методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами варто віднести оцінку фінансового стану за такими елементами: 1) раціональність розміщення основних та оборотних засобів (позикових і власних), недопущення спрямування коштів у запаси устаткування, яке наразі непотрібне підприємству; 2) мінімальний проміжок часу, за який не передбачається використовувати, наявності занадто великі запаси товарних і матеріальних цінностей, поточних витрат виробництва, збільшення дебіторської заборгованості, інших незапланованих та непродуктивних витрат; 2) оптимальність у контексті економічного стану підприємства, розподілу прибутку, що залишається у підприємства після обов'язкових відрахувань і сплати всіх податків [1-6].

Водночас для проведення аналізу фінансового стану важливо розробити методику, яка б давала можливість аналізувати фінансовий стан підприємства з точки зору різних користувачів і відокремлено аналізувати вплив внутрішніх факторів ефективної діяльності господарського суб'єкта. За результатами аналізу можна передбачити певні можливі майбутні економічні вигоди підприємства та приймати ефективні управлінські рішення для їх досягнення. Це дає підставу вважати такий аналіз важливою складовою фінансової стратегії підприємства.

Проаналізувавши літературні джерела з проблематики оцінювання фінансового стану підприємств, можна визначити такі методи його оцінки: коефіцієнтний; комплексний; інтегральний.

Коефіцієнтний метод містить розрахунок системи коефіцієнтів, що характеризують окремі аспекти діяльності підприємства з урахуванням впливу на фінансовий стан підприємства як зовнішнього, так і внутрішнього середовищ. Основними недоліками даного методу, що ускладнюють його застосування, є:

- ситуація, коли зміни у динаміці величин коефіцієнтів не можуть бути пояснені належним чином унаслідок їх постійної зміни в часі;

- відсутність нормативних значень для частини коефіцієнтів, котрі використовуються під час аналізу;
- складний процес формування результатів проведеної оцінки.

Комплексний метод уможлиблює виявлення тих напрямів в діяльності підприємства, в яких виникають проблеми, а також дослідити основні причини, що їх викликали. Означене є вагомою перевагою цього методу. Водночас у комплексного методу наявні і певні недоліки. Подібно до попереднього методу, він також є трудомістким і не визначає нормативних значень більшості коефіцієнтів.

Інтегральний метод аналізу стану підприємства доцільно застосувати підприємствам, що прагнуть визначити свій фінансовий стан одним сукупним (комплексним) інтегральним показником. Інтегральний показник визначається на основі узагальнюючих показників за рівнем фінансової незалежності, платоспроможності, якості активів підприємства. Переваги інтегрального методу досить яскраво продемонстровані в [7] та [10].

При цьому відповідні коефіцієнти варто розраховувати за формулами (табл. 2).

З метою достовірності оцінки фінансового стану підприємства доцільно використовувати коефіцієнтний або комплексний метод, адже вони є найбільш обширними, такими, що охоплюють всі сфери діяльності підприємства [10]. Виділяють низку вимог до організації проведення комплексної оцінки фінансового стану підприємства, а саме:

- а) методологічна база комплексного аналізу має ґрунтуватися на таких методиках, які давали б можливість в обмежені терміни оцінити фінансовий стан суб'єктів господарювання;
- б) залежно від поставленого завдання щодо організації комплексної оцінки фінансового стану конкретного підприємства необхідно визначитись з оптимальним для порівняння складом значень фінансових показників – аналітичних індикаторів;
- в) потрібно забезпечити формування групи показників, які в своїй сукупності відповідали б вимогам комплексної характеристики поточного стану підприємства і перспектив його подальшого розвитку;
- г) побудова адекватної системи однозначності інтерпретації одержаних результатів аналітичної та

Таблиця 1. Систематизація факторів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами

Напрямок	Характеристика
Кадровий	показники чисельності, складу і динаміки трудового колективу підприємства
	показники рівня відповідності і продуктивності праці персоналу на підприємстві
	показники оплати праці працівників підприємства
	показники ринку праці
Інноваційний	показники об'єму, структури і динаміки інвестицій за їх цільовим призначенням
	показники інформаційно-технологічного забезпечення підприємства
	показники відповідності кваліфікації персоналу підприємства у розрізі існуючих і перспективних видів економічної діяльності
Фінансово-економічний	здатність підприємства вчасно і в повному обсязі погашати свої зобов'язання
	швидкість обороту капіталу, а також іншими засобами
	здатність до саморозвитку на фіксований момент часу
	загальний стан капіталу підприємства у процесі його кругообігу, рентабельність (прибутковість) підприємства, ліквідність активів підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 5]

Таблиця 2. Матриця коефіцієнтів, необхідних для оцінки рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами

№	Тип коефіцієнтів	Аналітичні властивості
1	Коефіцієнт придатності, який характеризує частку вартості основних засобів, що не перенесена на продукцію підприємства (послуги, роботи)	$K_n = OZ_{oc}/OZ$, де K_n – коефіцієнт придатності; OZ_{oc} – залишкова вартість основних засобів, грн; OZ – первісна вартість основних засобів, грн.
2	Коефіцієнт зносу основних засобів обчислюється як відношення різниці між первісною і залишковою вартістю засобів підприємства (суми зносу) до первісної вартості його основних засобів	$K_z = \sum Z / OZ$ або $K_z = 100 - K_n$, де K_z – коефіцієнт зносу основних засобів; Z – сума зносу основних засобів, грн; OZ – первісна вартість основних засобів, грн.
3	Коефіцієнт оновлення основних засобів, який розраховується як відношення вартості основних засобів, що надійшли протягом певного періоду, до первісної вартості основних засобів підприємства на кінець звітного періоду	$K_0 = (OZ_n / OZ_k)$, де K_0 – коефіцієнт оновлення основних засобів; OZ_n – вартість основних засобів, що надійшли за аналізований період, грн; OZ_k – наявність основних засобів на кінець року, грн.
4	Коефіцієнт вибуття основних засобів визначається як відношення вартості засобів праці, що вибули протягом певного періоду, до їх вартості на початок відповідного періоду:	$K_v = OZ_v / OZ_k$, де K_v – коефіцієнт вибуття основних засобів; OZ_v – первісна вартість основних засобів, які надійшли в аналізованому періоді, грн; OZ_k – вартість основних засобів на початок аналізованого періоду, грн.
5	Коефіцієнт структури капіталу свідчить про достатність у підприємства власних коштів для покриття всіх зобов'язань, і дає відповідь на питання: скільки власних коштів припадає на кожну гривню запозичених коштів	$K_{ck} = BK / PK$, де K_{ck} – коефіцієнт структури капіталу; BK – власний капітал підприємства, грн; PK – позиковий капітал підприємства, грн.
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{al} = GK / KZ$, (2.15) де K_{al} – коефіцієнт загальної ліквідності; GK – грошові кошти підприємства, грн; KZ – короткострокові зобов'язання підприємства, грн.
	Чистий оборотний капітал визначається:	$ЧОК = OA - KZ$, (2.16) де $ЧОК$ – чистий оборотний капітал підприємства; OA – оборотні активи підприємства, грн; KZ – короткострокові зобов'язання підприємства, грн.

Джерело: сформовано автором на основі [6-10]

математичної обробки певної групи цільових показників для запобігання й уникнення двозначності висновків [1, с. 12].

Таким чином, зазначене доводить, що антикризовий стан аграрних підприємств необхідно аналізувати й оцінювати на основі системи репрезентивних, зрозумілих, інформаційно значимих абсолютних і відносних показників та індикаторів. Система критеріїв ефективності антикризового управління повинна окреслювати рівень якості, дієвості та своєчасності вирішення завдань антикризового управління шляхом реалізації адекватних антикризових заходів та відновлення успішної діяльності підприємства за дотримання певних критеріїв, критичних контурів і обмежень. Отже, ефективність механізму антикризового управління аграрних підприємств слід визначати за такими критеріями:

- швидкість реагування на ймовірні прояви кризи;
- достатність змін для відновлення конкурентоспроможності підприємства;
- підвищення економічної безпеки підприємства;
- системне використання заходів антикризового управління;
- швидкість отримання позитивних змін на одиницю часу;
- швидкість адаптації підприємства до змін;
- узгодженість антикризових заходів із метою їх здійснення через вибір форм механізму антикризового управління;

– гармонізація механізму, інструментів, технологій антикризового управління;

– економічність заходів щодо генерування позитивного ефекту;

– швидкість опрацювання необхідного інформаційного масиву для своєчасного ухвалення антикризових заходів;

– кваліфікація персоналу для підготовки управлінських рішень.

Вирішальними методологічними принципами побудови системи індикаторів ефективності антикризового управління на ієрархічній мультимірній основі мають бути такі:

– адекватність системи індикаторів цілям антикризового управління, тобто вони мають забезпечити виявлення симптомів та ідентифікацію ризиків і загроз, окреслити глибину розвитку кризових процесів;

– наявність інформаційної підтримки щодо визначення індикаторів, побудови трендів, здійснення порівняльного аналізу та формування прогнозів розвитку процесів на підприємстві за альтернативними сценаріями;

– можливість чіткого визначення індикаторів, що забезпечує однозначність їх змістового наповнення при використанні різними аналітиками та дослідниками;

– можливість накопичення інформаційного масиву стосовно рівня та трендів зміни індикаторів, що у майбутньому стане інформаційною основою розробки антикризових моделей, рейтингів та діагностики кризових загроз;

– охоплення індикаторами всіх ключових сфер діяльності підприємства;

– можливість відзеркалення кризових процесів чи передумов їх генерування на підприємстві;

– оптимальна кількість індикаторів, уникнення дублювання;

– можливість чіткого окреслення контурів руйнівного впливу чи нисхідних трендів, які можуть свідчити про симптоми кризи або передумови її появи в стратегічному періоді функціонування підприємства.

Ураховуючи означені вирішальні методологічні принципи, індикатори ефективності антикризового управління підприємства передусім мають окреслювати: рівень ліквідності та платоспроможності підприємства; структуру його капіталу та фінансових ресурсів; оборотність капіталу; рентабельність виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у сучасних умовах потрібно формувати нову систему комплексних методів антикризового управління агропідприємствами, сформовану на основі матриці коефіцієнтів, ієрархічно мультимірній множині ключових та допоміжних індикаторів, які визна-

чають негативні симптоми, а також момент зниження рівня економічної безпеки підприємства. До таких індикаторів слід долучити ті, що мають критичний мінімум чи зламні контури. Якщо значення індикатора нижчі критичного мінімуму або виходять за зламні контури, то поточний економічний стан підприємства вважається загрозовим, а рівень поточних ризиків і загроз – критичним.

Порівняння трендів, відповідних коефіцієнтів та ключових індикаторів загалом по сільському господарству дасть змогу виявити, як швидко можуть реалізуватись латентні загрози. При цьому ключові індикатори ефективності антикризового управління агропідприємствами пропонується визначати за даними бухгалтерського обліку, податкової та фінансової звітності.

Окремого дослідження потребує аналіз дієвості методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, які суттєво залежить від якості та своєчасності оцінювання адаптаційних можливостей агробізнесу щодо трансформації внутрішнього та міжнародного економічного простору, що впливає на превенції кризових процесів в національній економіці.

1. Горбачук Ю.А., Кушнір Н.Б. *Економічна діагностика*. Рівне : НУВГП, 2008. 176 с.

2. Берест М.М. *Теоретичне підґрунтя антикризового фінансового управління підприємством*. *БізнесІнформ*. 2014. № 3. С. 250-255.

3. Котляр М.Л. *Оцінка фінансової стійкості підприємства на базі аналітичних коефіцієнтів*. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 113-118.

4. Коюда В.О. *Антикризова програма – основа системи антикризового управління підприємством*. *БізнесІнформ*. 2009. № 12. С. 47-49.

5. Лігоненко Л.О. *Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій* : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. 580 с.

6. Любенко Н.М. *Реструктуризація в системі антикризового управління підприємством – теоретико-методологічні аспекти*. *Вісник КНУТД*. 2010. № 1 (51). С. 171-176.

7. Zalizko V.D., Fedun I.L., Martynenkov V.I. *Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation*. *Montenegrin Journal of Economics*. 2017. Vol. 13. No. 3. P. 53-62.

8. Славіна Н.А. *Антикризове управління сільськогосподарськими підприємствами*. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 86-89.

9. Бурій С.А., Мацеха Д.С. *Антикризове управління та управлінські рішення-проблеми підприємств малого бізнесу* : монографія. Хмельницький : Тріада-М, 2006. 93 с.

10. Головач К.С. *Застосування логістико-регресійних моделей прогнозування кризи у сільськогосподарських підприємствах*. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 425-429.

1. Horbachuk Yu.A., Kushnir N.B. (2008). *Ekonomichna diahnostyka [Economic diagnostics]*. Rivne : NUVHP. [in Ukrainian].

2. Berest M.M. (2014). *Teoretychne pidhrunttia antykrizovoho finansovoho upravlinnia pidprijemstvom [The theoretical basis of the crisis financial management of the enterprise]*. *BiznesInform*, 3, 250-255. [in Ukrainian].

3. Kotliar M.L. (2013). *Otsinka finansovoi stiiikosti pidprijemstva na bazi analitychnykh koefitsiientiv [Estimation of financial stability of the enterprise on the basis of analytical coefficients]*. *Finansy Ukrainy*, 1, 113-118. [in Ukrainian].

4. Koiuda V.O. (2009). *Antykrizova prohrama – osnova systemy antykrizovoho upravlinnia pidprijemstvom [The anti-crisis program is the basis of the enterprise's anti-crisis management system]*. *BiznesInform*, 12, 47-49. [in Ukrainian].

5. Lihonenko L.O. (2001). *Antykrizove upravlinnia pidprijemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychni instrumentarii : monohrafiia [Anticrisis enterprise management: theoretical and methodological foundations and practical tools : monograph]*. Kyiv : Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet. [in Ukrainian].

6. Liubenko N.M. (2010). *Restrukturyzatsiia v systemi antykrizovoho upravlinnia pidprijemstvom – teoretyko-metolohichni aspekty [Restructuring in the system of crisis management of the enterprise – theoretical and methodological aspects]*. *Visnyk KNUTD*, 1 (51), 171-176. [in Ukrainian].

7. Zalizko V.D., Fedun I.L., Martynenkov V.I. (2017). *Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation*. *Montenegrin Journal of Economics*. Vol. 13. No. 3. P. 53-62.

8. Slavina N.A. (2013). *Antykrizove upravlinnia silskohospodarskymy pidprijemstvamy [Anticrisis management of agricultural enterprises]*. *Innovatsiina ekonomika*, 6, 86-89. [in Ukrainian].

9. Buryi S.A., Matsekha D.S. (2006). *Antykryzove upravlinnia ta upravlinski rishennia-problemy pidpriemstv maloho biznesu : monohrafiia [Anti-crisis management and managerial solutions-problems of small businesses : monograph]. Khmelnytskyi : Triada-M. [in Ukrainian].*

10. Holovach K.S. (2016). *Zastosuvannia lohistyko-rehresiinykh modelei prohnozuvannia kryzy u silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Application of logistic-regression models of crisis forecasting in agricultural enterprises]. Aktualni problemy ekonomiky, 11, 425-429. [in Ukrainian].*

E-mail: starynets@ukr.net